

Saaret kirjallisena tilana

Maria Laakso, Toni Lahtinen ja Merja Sagulin (toim.), *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki, SKS 2016, 385 s.

Maria Laakson, Toni Lahtisen ja Merja Sagulinin toimittamassa kokoomateoksessa *Lintukodon rannoilta* tarkastellaan, kuinka saaret ovat esittäytyneet suomalaisen kirjallisuuden historiassa. Teos tuo hyvin esiin, kuinka saaret eivät ole mitä tahansa tapahtumien maisemia, vaan erityislaatuinen ympäristö, joka ohjaa ihmisen luonteen sekä ajattelun suuntaa ja kehitystä. Saaret, saaristot ja saaristolaisuus ovat teemoja, joiden kautta päästään avaamaan ihmisen ja luonnon suhteen moniulotteisuutta ja sen merkitystä yksilölle, yhteisöille ja yhteiskunnalle. Teema on hyvin rajattu ja kokoomateoksille valitettavan tyyppilistä aiheiden ja näkökulmien hajanaisuutta ei juuri esiinny. Teoksen johdanto on opettavainen, sivistävä ja ennen kaikkea teoksen artikkeleita erinomaisesti kehystävä teksti. Kirjoittajat ovat johtavia suomalaisia kirjallisuudentutkijoita. *Lintukodon rannoilta* avaakin aihepiirinsä lisäksi myös kotimaista kirjallisuushistoriaa varsin hyvin.

Takakannessa teoksen kuvaillaan olevan suunnattu kirjallisuuden tutkijoille ja -opiskelijoille, mutta soveltuvan myös ”kirjastoalan ammattilaisille, opettajille sekä kaikille kirjallisuudesta kiinnostuneille”. Tämä pitää sikäli paikkansa, että teoksen artikkelit ovat pääosin teoreettisuuden osalta suhteellisen kevyttä luettavaa, mikä tässä tapauksessa ei kuitenkaan tarkoita pinnallisuutta. Toki teoreettisorientoitunuttakin tulkintaa on lukijoille tarjolla.

Teoksen 17 artikkelia on jaettu viiteen osioon, mikä antaa tietynlaista rakenteellista ryhtiä, mutta toisaalta jaottelu on hieman näennäinen. Artikkeleja mieluummin lukee ristiin rastiin, sillä temaattisia linkkejä ja poikkiviittauksia niiden väliltä löytyy usealla eri tasolla. Muutama teoksen sisäinen viittauskin löytyy, mutta huomattavasti useampaan olisi ollut potentiaalia.

Useissa teoksen artikkelissa suomalaisia saarikertomuksia peilataan Daniel Defoen klassikkoon *Robinson Crusoeen* (1719) ja sen kuvaamaan selviytymistästeeluun. Kuten Outi Ojan tulkinnassa Arvid Lydenbergin lapsikirjallisuudesta käy hyvin ilmi, robinsonadinen kuvaus saarista trooppisina paratiiseina on tuotu myös osaksi suomalaista kirjallisuutta. Lähtökohtaisesti, kuten Sanna Nyqvist tuo Juhani Ahon *Omatuntoa* (1914) tulkitessaan esiin, suomalaisessa saari- ja saaristolaiskirjallisuudessa ihminen ei kuitenkaan elä tropiikinkaltaisessa yltäkylläisyyden paratiisissa, vaan julman pohjoisen luonnon armoilla. Vesa Haapala kuvaa analyysissään Ulla-Lena Lundbergin *Jäästä* (2012), mitä luonnonläheisyys voi, kaikessa raadollisuudessaan, saaristolaisille merkitä. Yrjö Varpio puoles-

taan tuo Yrjö Kokon matkakertomuksien tulkinnassaan hyvin esiin, kuinka massaturismin hiljattainen käynnistyminen 1950-luvulla on muokannut myös suomalaisten tulkintaa kaukaisista paratiisisaarista. Varpio kuvaa, kuinka massamatkailun kehittymisen myötä suomalaisten ei tarvinnut enää tukeutua fiktion päästäkseen kohtaamaan eksoottisten maiden asukkaita, vaan nyt heidät pystyi kohtaamaan itse, Yrjö Kokon lailla, ostamalla matkalipun Kanarian saarille.

Vaikka suomalaiset saarikertomukset ovat ottaneet mallia kansainvälisistä klassikoista, ajatus suomalaisesta paratiisisaaresta on kuitenkin tietyllä tapaa jo lähtökohtaisesti ristiriitainen. Tämä ilmenee Sari Kivistön tulkinnassa Arto Paasilinnan *Paratiisisaaren vangeista* (1974), jossa suomalaisten haaksirikkoutuminen paratiisisaarelle kääntyy vaivattomasti robinsonadeja satiirisoivaksi kertomukseksi. Suomalainen paratiisisaarella on yksinkertaisesti väärässä paikassa. Samalla Kivistö tuo esiin, kuinka saarikertomukset nostavat esiin laajemman eksistentiaalisen kysymyksen rajojen merkityksestä osana yksilön ja ryhmän identiteetin muotoutumista.

Käsitteen 'saari' määrittely on oma mielenkiintoinen kysymyksensä. Ensinnäkin, kuten Pirjo Lyytikäinen esittää Volter Kilven *Saaristosarjan* tulkinnassaan, saaret ja saaristo ovat sosiaalisessa mielessä täysin erilaisia arjen ympäristöjä. Ajoittain, erityisesti teoksen johdannossa, nostetaan esiin myös kirjallisuutta, joka ei varsinaiseksi sijoitu saarille, mutta tietyllä analogisella tavalla muistuttaa saarikirjallisuutta, kuten esimerkiksi vertauskuvallinen ajatus erämaasta saarena. Tässä kuitenkin vedetään mattoa omien argumenttien alta pois. Samoin jos 'saari' ymmärretään esimerkiksi inhimillisen ahdistuksen kielikuvana, on saarikirjallisuuden rajaaminen käytännössä mahdotonta. Teoksen artikkeleille on kuitenkin (pienin varauksin) yhteistä, että saarten ja saariston tematiikkaa lähestytään kartografisesta näkökulmasta: teoksessa tulkinnan kohteina olevat kirjalliset saaret ovat fyysissijainnillisesti olemassa olevia, kartalta löydettäviä paikkoja.

Vaikka kirjallisen maiseman etsiminen kartalta on tavanomaista paikkojen ja kirjallisuuden välisen suhteen tutkimuksessa, annetaan teoksen artikkeleissa sille mielestäni liian suuri painoarvo. Kuvitteellisillekin kertomusten tapahtumapaikoille halutaan löytää eksaktit koordinaatit, kuten esimerkiksi Markku Lehtimäen tulkinnassa Hannu Salaman dystopiaromaanista *Amos ja saarelaiset* (1987). Tämä siitäkään huolimatta, että Lehtimäki lähestyy teoksen saarta enemmänkin mentaalisenä tilana kuin fyysissijainnillisena paikkana. Tove Janssonin tuotannon saaristolaisuuden tilallisia merkitysisältöjä avaavassa Maria Laakson artikkelissa pohditaan myös sitä, missä muumit ovat "oikeasti" seikkailleet. H.K. Riikonen puolestaan suorittaa tietynlaista *Kalevalan* topografian kartoitusta. Sen sijaan Merja Sagulin lähestyy kulttuurimaantieteellisen paikkateorian kautta Hannu Raittilan teosten saaria 'muistojen paikkoina', ei niinkään kartalta paikannettavina sijainteina.

Saarikertomukset peilaavat usein erityyppisiä yhteiskunnallisia ja poliittisia ideologioita. Yhteiskuntakriittisyyden osalta teos onkin erittäin mielenkiintoinen ja yllättävänkin monipuolinen kokonaisuus. Sanna Nyqvist kuvaa mielenkiintoisella tavalla, kuinka Juhani Aho on käyttänyt saaristolaiskuvausta kielipoliittisena strategiana. Aino Mäkikalli tuo Jyrki Vainosen romaanin *Swiftin ovelta* (2011) tulkinnassaan esille, kuinka yhteisöjen käsitys itsestä muodostuu aina suhteessa 'toiseen' ja saarilla asuvien tapauksessa usein suhteessa manteeen asukkaisiin. Toiseuden teema onkin läsnä useassa eri teoksen artikkelissa. Kukku Melkas tarkastelee Armas J. Pullan yhteiskuntasatiirin avulla saarikertomusten sukupuolittuneisuutta ja analysoi saarikertomusten maskuliinisuutta kritisoivia ääniä. Lieven Ameel ja Sarianna Kankkunen puolestaan hyödyntävät Foucault'n 'heteretopian' käsitettä esittäessään, kuinka helsinkiläinen saaristo-kirjallisuus heijastaa yhteiskunnan muuttuvia valtasuhteita.

Yhteiskuntakriittisen tulkinnan lisäksi teoksessa pohditaan saaritematiikan yhteyttä arvokysymyksiin. Sari Isomaan luenta Topeliuksen Nukku-Matista ja Höyhensaarista on erittäin mielenkiintoinen näkökulma, jossa saaret ymmärretään moraalikysymyksiä esiin nostavina kuvitteellisina tiloina. Elina Armisen tulkinta Leena Landerin romaanista *Tummien perhosten koti* (1991) tarjoaa kriittistä näkökulmaa kasvatuksellisiin kysymyksiin. Toni Lahtisen osin epäsuora tulkinta Aleksis Kiven tuotannon suomalaisesta impivaaralaisuudesta nostaa mielenkiintoisella tavalla esiin suomalaisen identiteettiin liittyvää latautuneisuutta. Tämän yhteydestä ja tietynlaisesta piilomerkityksiä sisältävästä etäisyydestä saarimaisemaan olisi toki voinut tehdä pidemmällekin menevää tulkintaa.

Lintukodon rannoilta tarjoaa erilaisia näkökulmia ja painotuksia suomalaisiin saarikertomuksiin. Kaikissa teoksen artikkeleissa ei varsinaisen fokus ole itse saarten merkityssisällöissä. Tästä huolimatta teos pysyy temaattisesti hyvin ehyenä, mikä ehkä onkin sen merkittävin vahvuus. Toki jokaisella kirjoittajalla on oma äänensä ja analyttinen tai vähemmän analyttinen otteensa, mutta kokoomateoksille epätyypillisesti teos tempaisee lukijan mukaansa, mistä kiitos tulee antaa hyvälle johdannelle. Kirja on mielenkiintoinen, helposti lähestyttävä ja miellyttävä lukea. Suosittelen.

Juha Ridanpää